

УДК [930.253+7.071+929](477)

В. М. ШЕПЕЛЮК*

**АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО КОМПОЗИТОРА
МИКОЛУ ЛИСЕНКА****(з фондів ЦДАМЛМ України)**

Подано характеристику основних архівних фондів ЦДАМЛМ України про життя і творчість композитора, піаніста та педагога М. В. Лисенка.

Ключові слова: М.Лисенко; композитор; опера; нотні рукописи; музика.

22 березня 2012 виповнилося 170 років від дня народження видатного українського композитора, піаніста, хорового диригента, фольклориста, педагога, громадського діяча, фундатора української класичної музики Миколи Віталійовича Лисенка (1842–1912).

Виходець з давнього козацько-старшинського роду, майбутній композитор, вихований в душі ідеалів аристократизму, увібрав любов до української народної пісні і українського слова. Микола Лисенко усвідомлював, що заняття музикою не додають йому багатства і почесностей, але не уявляв свого життя без неї. Його творчість – це обробки українських народних пісень, дум, музика до віршів Т. Шевченка, А. Міцкевича, Г. Гейне, І. Франка, Лесі Українки, О. Олеса, М. Вороного та ін., 40 хорових творів, кантати, симфонії, увертюри, 10 опер (“Утоплена”, “Наталка Полтавка”, “Енеїда”, “Тарас Бульба”, “Різдвяна ніч” та ін.).

У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України зберігається ряд архівних матеріалів про композитора, педагога М.В.Лисенка. Більшість із цих матеріалів позначені тогочасною радянською ідеологією і це, безперечно, зрозуміло. Читаючи дослідження Л.Архімовича, М.Гордійчука “М. Лисенко. Життя і творчість”, яке зберігається у фонді музикознавця Л. Кауфмана (ф. 4, оп. 1, спр. 263), знаходимо цілі абзаци, присвячені М.Лисенку як “виразнику передових для свого часу суспільних ідей, творчий метод якого базувався на художньо-естетичних принципах великих російських композиторів-класиків”. Хоча зазначене дослідження було на той час чи не єдиним дослідженням про великого композитора України, де зібрано багатий матеріал на основі архівної спадщини композитора, спогадів його сучасників, рідних і близьких, друкованих видань 1920–1930 –х рр.

* *Шепелюк Василь Миколайович* – начальник відділу використання інформації документів ЦДАМЛМ України.

До того ж у дослідженні досить детально йдеться про М. Лисенка – оперного композитора, автора прекрасних фортепіанних творів, про його участь у творенні хорового музичного мистецтва, обробку народних пісень, пісень на слова Т. Шевченка, романсів на слова Лесі Українки, О. Олеся, В. Самійленка та ін.

Автори дослідження використали досить значний матеріал – і в цьому їх велика заслуга.

Нагадуємо, що це був 1962 рік так звана “Хрущовська відлига”, і це ми бачимо зі сторінок книги: “...Великої шкоди вивченню творчості Лисенка завдав культ особи Сталіна. Це, зокрема, виявилось в тому, що ряд видатних творів композитора, написаних на тексти таких поетів як М. Вороний, О. Олесь, В. Самійленко, незважаючи на їх високу ідейно-художню вартість, безпідставно замовчувалися і були під забороною” (ф. 4, оп. 1, спр. 263, арк. 6).

У підготовчих матеріалах до книги спогадів про композитора його сина, музикознавця О.Лисенка, зустрічаємо статті, репортажі тогочасної періодики про постановку окремих опер митця. Так, зокрема, газета “Киевлянин”(№ 42, від 21 лютого 1988р., с. 3) веде розмову про незадовільну постановку опери “Різдвяна ніч” М.Лисенка, приписуючи композитору те, чого насправді не було ні в музиці, ні в лібрето опери. М. Лисенко тут же спростував ці безпідставні обвинувачення на свою адресу – “намерен искать судом восстановление моих авторских прав...” (ф. 4, оп. 1, спр. 265, арк. 2).

Думаю, для композиторів, музикантів цікаво буде дізнатися, що у фонді музикознавця Л. Кауфмана (ф. 4, оп. 1, спр. 265, арк. 3–12) зберігається замітка науковця В. Франчука “Незавершений задум”, присвячена плану опери “Неофіти” за мотивами поеми Т. Г. Шевченка. Науковець вважає, що авторами задуманої опери могли бути М. Лисенко та М. Старицький. Тут же подається текст плану опери “Неофіти”.

Серед матеріалів, присвячених спогадам про М. Лисенка, зберігаються пожовклі від часу аркуші учнівського зошита, написані рукою актриси, письменниці, перекладачки Софії Віталіївни Тобілевич (1860–1953), другої дружини видатного українського драматурга І. Карпенко-Карого. В цих спогадах, крім розповіді про роль композитора в житті майбутньої актриси, зустрічаємо також рядки про концертну діяльність М. В. Лисенка (ф. 191, оп. 1, спр. 5).

У фонді літературознавця А.Костенка знаходимо підготовчі матеріали до книги про життя і творчість М. Лисенка (ф. 1116, оп. 1, спр. 45; оп. 2, спр. 26).

Мабуть, А. Костенка цікавило те оточення діячів української культури, яке гуртувалось навколо Лесі Українки. Серед таких діячів вирізнялася постать великого українського композитора, педагога, піаніста Миколи Лисенка. Ймовірно, літературознавець мріяв написати книгу

про композитора, яка, судячи з підготовчих матеріалів, носила б характер документально-художнього твору.

Блокноти А. Костенка містять велику кількість деталей, які, очевидно, могли б увійти до майбутньої книги.

Майже в кожному архівному фонді музикантів, оперних виконавців знаходимо матеріали, пов'язані з іменем М. В. Лисенка. Так, серед архівів співака І. Алчевського (ф. 131, оп. 1, 2, 3, од. зб. 94) знаходимо програму концерту пам'яті Т. Г. Шевченка за участю М. В. Лисенка в Полтаві, 1908 р. (ф. 131, оп. 1, спр. 4, 22). Серед оперних партій співака Б. Р. Гмирі Тарас Бульба з однойменної опери М. В. Лисенка був найулюбленішим (ф. 443, оп. 1, спр. 1).

Зберігся і виступ співака по радіо, присвячений опері (ф. 443, оп. 1, спр. 5).

Фотографії в оперних виставах “Наталка Полтавка”, “Тарас Бульба” М. В. Лисенка зберігаються в фондах видатних виконавців М. Донця (ф. 123, оп. 1, спр. 3), І. С. Паторжинського (ф. 1106, оп. 1, спр. 17, 18).

Для дослідників творчості художника Ф. Красицького буде цікаво дізнатися про лист М. В. Лисенка відомому київському лікарю М. О. Мандельштаму з рекомендацією попіклуватися про молодого митця, написаний, мабуть, в 1890-х рр., коли юний обдарований троюрідний племінник Т. Г. Шевченка з'явився у Києві (ф. 96, оп. 1, спр. 108).

Мабуть, театральний художник А. Петрицький чи не найповніше розкрив образи лисенківських героїв “Тараса Бульби”, створивши численні ескізи декорацій, костюмів опери (ф. 237, оп. 1, спр. 1, 2; оп. 2, спр. 33, 95, 109).

У фонді відомого співака, режисера М. П. Стефановича зберігається його лист М. П. Пашенку стосовно постановки опери “Енеїда” М. В. Лисенка, яка нечасто з'являлася на театральному кону (ф. 146, оп. 1, спр. 12).

Ескізи декорацій та костюмів до опери “Тарас Бульба”, “Утоплена”, “Наталка Полтавка” зберігаються у фонді відомого театального художника О. В. Хвостенка-Хвостова (ф. 59, оп. 1, спр. 100, 101, 102).

Багатьох із дослідників життя і творчості М. В. Лисенка зацікавлять архівні документи Київського відділення Імператорського російського музичного товариства, присвячені статуту і умовам прийому до музично-драматичної школи М. В. Лисенка та затвердженням його директором школи (ф. 646, оп. 1, спр. 188, за 1911–1913 рр.).

Про популярність опер М. В. Лисенка свідчать нотні рукописи композитора, диригента М. Т. Васильєва-Святошенка: уривок з перекладу партитури опери “Наталка Полтавка”, арія Тараса Бульби з однойменної опери (ф. 14, оп. 1, спр. 2, 3).

На жаль, у ЦДАМЛМ України відсутні будь-які оригінальні творчі матеріали композитора, але й ті документи, котрі зберігаються у фондах діячів літератури і мистецтва, дають певне уявлення про світову велич митця, його роль у становленні та розвитку української класичної музики, оперного мистецтва. Без імені М.В. Лисенка неможливо уявити собі музичний світ України, який створював, розвивав композитор.

Не знаємо, чи були б без нього К. Г. Стеценко, Б. М. Лятошинський і ще велика плеяда музикантів, композиторів України? Навряд.

Даётся характеристика основных архивных фондов ЦГАМЛИ Украины о жизни и творчестве композитора, пианиста и педагога Н. В. Лысенко.

Ключевые слова: Н. Лысенко; композитор; опера; нотные рукописи; музыка.

The author gives the characteristics of the main archival fonds of the Central State Archives Museum of Literature and Art of Ukraine dedicated to the life and creativity of M.V. Lysenko, the composer, pianist and teacher.

Keywords: M. Lysenko; the composer; the opera; the music manuscripts; the music.